

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Кушки Павла Андрійовича
«Економічне стимулювання формування соціальної відповідальності
сільськогосподарських підприємств»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Сільськогосподарські підприємства відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави, збереженні сільських територій, зайнятості населення та підтриманні соціальної стабільності в умовах воєнних і післявоєнних викликів. Водночас аграрне виробництво безпосередньо пов'язане з використанням природних ресурсів, станом довкілля, якістю життя сільського населення, що підвищує вимоги до рівня соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери.

У сучасних умовах соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств дедалі більше розглядається як важлива складова їх довгострокової конкурентоспроможності, фінансової стійкості та інвестиційної привабливості. Разом з тим, на практиці впровадження соціально відповідальної поведінки стримується обмеженими фінансовими ресурсами, відсутністю чітких економічних стимулів, недосконалістю державної підтримки та слабкою інтеграцією принципів соціальної відповідальності у систему управління сільськогосподарськими підприємствами.

Особливої актуальності набуває проблема формування ефективного механізму економічного стимулювання соціальної відповідальності, який би поєднував інтереси держави, бізнесу та суспільства, сприяв зростанню мотивації сільськогосподарських підприємств до інвестування у соціальний розвиток, екологічну безпеку та людський капітал. В умовах адаптації аграрного сектору України до європейських стандартів, реалізації принципів

сталого розвитку та ESG-підходів, питання економічного стимулювання соціально відповідальної діяльності набуває особливого значення як у науковому, так і в прикладному вимірах.

Дослідження економічних інструментів та стимулів формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств є своєчасним, науково обґрунтованим і має важливе практичне значення для підвищення ефективності функціонування аграрного сектору, розвитку сільських територій та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. Відповідно до визначеної мети дисертаційної роботи П. А. Кушки, поставлених завдань, необхідних для її досягнення є підстави стверджувати, що тема представленої до захисту дисертації відзначається високою актуальністю, результати дослідження мають теоретичне і практичне значення. Виконання дисертації узгоджується з напрямками наукових досліджень факультету управління, економіки та права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького «Механізми забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектора економіки та сільських територій» (номер державної реєстрації 0121U108898) на 2021–2025 роки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, характеризуються високим ступенем обґрунтованості та достовірності. Це забезпечено логічною побудовою дослідження, системним підходом до розкриття теми та послідовністю викладення матеріалу відповідно до поставленої мети та завдань дослідження.

Обґрунтованість отриманих результатів підтверджується використанням наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених з проблем соціальної відповідальності, сталого розвитку, економічного стимулювання та управління аграрними підприємствами, що дало змогу узагальнити теоретичні

підходи й сформувані авторське бачення механізмів економічного стимулювання формування соціальної відповідальності у сільськогосподарських підприємствах.

Достовірність наукових положень забезпечується застосуванням загальних та спеціальних методів економічних досліджень, зокрема: діалектичний, індукції та дедукції, узагальнення, системно-структурного аналізу, аналізу та синтезу, порівняльний метод та систематизація, статистичний аналіз, графічний, монографічний, методи стратегічного аналізу, зокрема PEST-аналізу та SWOT-аналізу, абстрактно-логічний.

У роботі використано нормативно-правові акти України, офіційні статистичні дані, фінансову та нефінансову звітність сільськогосподарських підприємств, а також результати власних досліджень сільськогосподарських підприємств Львівської області щодо застосування ними практик соціальної відповідальності.

Практичні рекомендації, запропоновані в дисертації, базуються на результатах комплексного аналізу соціально-економічного стану сільськогосподарських підприємств, специфіки функціонування сільських територій та чинників, що впливають на рівень соціальної відповідальності. Їх прикладний характер підтверджується можливістю використання в діяльності сільськогосподарських підприємств, органів державної влади та місцевого самоврядування при формуванні програм підтримки соціально відповідальної діяльності аграрного сектору.

Вагомість результатів дослідження, їх практичну цінність підтверджує й апробація на низці науково-практичних конференцій, де вони були представлені. Вказане свідчить про достатню обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації висновків і пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів, їхня теоретична і практична значущість

Дослідження характеризується науковою новизною отриманих результатів. До найвагоміших із них можна віднести наступні напрацювання автора.

Автором удосконалено сутнісні положення щодо організаційно-економічного механізму формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, методичні засади дослідження особливостей реалізації суб'єктами аграрного бізнесу політики соціальної відповідальності та методику оцінки економічних вигод від розвитку соціальної відповідальності.

В роботі набули подальшого розвитку методичний підхід до класифікації чинників впливу на процес формування відносин соціальної відповідальності, в якому, на відміну від існуючих підходів, серед чинників, сформованих на різних організаційних рівнях, виділено чинники нанорівня. Розглянуто засади створення інструментарію економічного стимулювання розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, які передбачають поєднання економічних стимулів, застосовуваних на різних організаційних рівнях, засади інституційного забезпечення розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств у частині формування бізнес-культури суб'єктів господарювання як синтезу формальних і неформальних інституцій на мікрорівні, що передбачає включення у формалізовану складову бізнес-культури елементів економічного стимулювання розвитку відносин соціальної відповідальності. У дисертації набули розвитку положення щодо застосування сільськогосподарськими підприємствами соціальної звітності, які стосуються подання такої звітності не тільки великими аграрної компаніями, а й середніми та малими за розмірами агровиробниками. Визначені способи соціального звітування, що можуть бути застосовані середніми і малими сільськогосподарськими підприємствами.

Результати дисертаційної роботи П. А. Кушки мають важливе значення для розвитку теорії та практики економіки, зокрема у сфері формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні рекомендацій, які забезпечують формування засад, розробку системи заходів для впровадження інструментарію організаційно-економічного механізму стимулювання соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств.

Окремі положення дисертації, які стосуються формування соціальної звітності підприємства, застосовуваних суб'єктами аграрного бізнесу України соціальних практик знайшли застосування в діяльності аграрної компанії – ПП «Західний Буг» (довідка №373-53 від 10.10.2025 р.).

Пропозиції стосовно створення і застосування інструментів соціального партнерства на рівні громад одержали схвалення та використовуються Лопатинською селищною радою Шептицького району Львівської області (довідка № 03/09 – 1105 від 07.10.2025 р.).

Наукові розробки, викладені в дисертаційній роботі, використовуються в навчальному процесі у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького при викладанні дисциплін «Підприємництво та бізнес-культура», «Соціальне підприємництво», «Управління людським капіталом», «Управління науковими проектами» (акт про впровадження від 13.10.2025 р.

Оцінка змісту дисертації та його відповідність встановленим вимогам

Дисертація П. А. Кушки спрямована на розв'язання актуального наукового завдання, пов'язаного з обґрунтуванням теоретико-методичних положень та розробленням практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму економічного стимулювання формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств в умовах трансформації аграрного сектору та реалізації принципів сталого

розвитку. Структура і зміст дисертаційної роботи є логічно вибудованими, внутрішньо узгодженими та відповідають меті, завданням і об'єкту дослідження, а також встановленим вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня.

Зокрема, у першому розділі викладено теоретичні та методичні аспекти дослідження соціальної відповідальності бізнесу. Автором ґрунтовно розкрито сутність соціальної відповідальності бізнесу та засади її формування, систематизовано наукові підходи до трактування даної категорії з урахуванням галузевої специфіки аграрного сектору. Значну увагу приділено особливостям формування та впровадження соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, а також обґрунтовано методику дослідження соціальної відповідальності та оцінювання її ефективності.

У другому розділі викладені результати ґрунтовного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств у контексті формування їх соціальної відповідальності. Автором здійснено комплексну оцінку сучасного стану та тенденцій розвитку підприємств в аграрному секторі, проаналізовано середовище розвитку соціальної відповідальності, а також узагальнено вдалу практику впровадження соціальної відповідальності в діяльність великих сільськогосподарських підприємств. Наведені аналітичні матеріали базуються на офіційних статистичних даних і результатах власних досліджень.

Належним рівнем обґрунтованості характеризуються положення, наведені в третьому розділі. Автором запропоновано інструментарій економічного стимулювання ведення сільськогосподарськими підприємствами соціально відповідального бізнесу, розкрито роль соціального партнерства в системі соціальної відповідальності та запропоновано напрями інституційного забезпечення формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу. Запропоновані рекомендації мають практичну спрямованість, є методично обґрунтованими та можуть бути використані в діяльності сільськогосподарських підприємств та при формуванні державної політики у сфері розвитку соціально відповідального аграрного бізнесу.

Дисертація відзначається дотриманням логіко-структурної схеми дослідження, є завершеною науковою працею, яка характеризується вдалою постановкою завдань і відповідними їм результатами. Обсяг і оформлення дисертації є такими, що відповідають вимогам МОН України.

Повнота висвітлення результатів дослідження в наукових публікаціях

Основні результати наукового дослідження П. А. Кушки знайшли широке висвітлення у 12 наукових працях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, одна стаття в періодичному науковому виданні країни Європейського Союзу, 7 публікацій у матеріалах науково-практичних конференцій. Кількість, обсяг та науковий рівень публікацій відповідають вимогам, що ставляться до оприлюднення матеріалів дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дотримання норм академічної доброчесності

Порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, фабрикацій, фальсифікацій) у дисертаційній роботі не виявлено. У ній є посилання на джерела інформації при використанні статистичних даних, відомостей та положень, сформульованих іншими авторами. Виклад матеріалу відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права. Надана інформація про внесок здобувачки в наукові праці, опубліковані у співавторстві.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Відзначаючи високий науковий рівень представленої дисертаційної роботи, необхідно звернути увагу на наявні в ній окремі недоліки та дискусійні положення:

1. Автор в розділі 1, п.1.3, с.77 пропонує використовувати зарубіжний досвід оцінювання соціальної відповідальності, зокрема розглядає можливість оцінки за допомогою Індекса стійкості Доу Джонса (Dow Jones Sustainability Index). Даний індекс не інтегрує ESG-показники в розрахункову формулу,

отже дискусійним є його обґрунтованість його використання для досліджень, спрямованих на аналіз сталого розвитку українських сільськогосподарських компаній, адже метою дослідження є оцінка екологічних, соціальних і управлінських практик. Для таких завдань доцільніше застосовувати спеціалізовані ESG-рейтинги або формувати адаптовані національні індикатори з урахуванням українських реалій фондового ринку та регуляторної бази.

2. У розділі 2, п.2.1 оцінка рівня соціальної відповідальності підприємств як об'єкта дослідження має обмежений характер та не підкріплена системою чітко визначених соціальних, трудових, екологічних і інституційних показників, що ускладнює формування комплексного уявлення про стан і динаміку соціально відповідальної діяльності в аграрному секторі. Автор аналізує практики формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств великих українських аграрних компаній. Проте не зовсім зрозуміло, чому увага приділена насамперед аналізу цих підприємств, оскільки поза увагою залишаються малі та середні сільськогосподарські підприємства, які мають успішні практики та для яких характерні інші фінансові можливості, організаційні підходи та масштаби соціальної відповідальності.

3. Дискусійною є теза, щодо ролі Організації Об'єднаних Націй в формуванні середовища розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств (с. 194-195 дисертації), адже попри задекларовану роль ООН в підтриманні міжнародної безпеки та сприянні сталому розвитку, позиція цієї інституції щодо повномасштабної війни проти України викликала суттєву критику з боку урядів, експертного середовища та громадськості.

4. У підрозділі 2.3 автор стверджує, що в радянський період соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств мала чітко виражений інституційний характер (с. 130-131 дисертації), доцільно підкреслити, що, попри значну роль радянських аграрних підприємств у розвитку сільських

територій, їх діяльність коректніше розглядати крізь призму соціально-економічної функції планової економіки, а не крізь категорії сучасної корпоративної соціальної відповідальності, що ґрунтується на принципах добровільності, прозорості та орієнтації на інтереси широкого кола стейкхолдерів.

5. Запропонований автором перелік перспективних напрямів інституційного забезпечення соціальної відповідальності аграрного бізнесу демонструє чітку орієнтацію на подальшу нормативно-правову формалізацію цієї сфери через ухвалення спеціальних стратегій, національних планів дій та окремих законів. (с.115-116, Рис.2.7 та 2.8, рис. 3.3, с.157-161, с.170, с.173, с.178, с.180, с.183, Табл.3.7, с.207-208). Водночас такий підхід є дискусійним з позицій сучасної концепції соціальної відповідальності, яка в міжнародній практиці переважно ґрунтується на принципах добровільності, саморегулювання та інтеграції соціальних і екологічних аспектів у бізнес-стратегії, а не на запровадженні обов'язкових адміністративних приписів.

Водночас висловлені зауваження принципово не знижують наукову цінність дослідження. Вони відображають наукову позицію опонента та можуть стати мотивом для дискусії при захисті дисертації.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Кушки Павла Андрійовича «Економічне стимулювання формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств» виконана на актуальну тему, має достатній рівень обґрунтованості та достовірності, є логічно побудованим і завершеним науковим дослідженням. Представлені в ній наукові положення, висновки і рекомендації в комплексі розв'язують актуальне завдання, яке стосується обґрунтування теоретичних та методичних положень і створення науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення економічного стимулювання формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств.

Зміст дисертаційної роботи і висвітлені в ній результати дослідження відповідають спеціальності 051 «Економіка» та вимогам «Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. Її автор – Кушка Павло Андрійович – заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
т.в.о. завідувача кафедри менеджменту
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

Любов ДРАНУС